

תפילה אצל המתים

ובגדר איסור 'דורש אל המתים'

כתב הרמ"א בהלכות ערב ראש השנה (סי' תקפ"א ס"ד): וְיֵשׁ מְקוֹמוֹת נוֹהֲגִין לִלְכֹּד עַל הַקְּבֵרוֹת וּלְהַרְבּוֹת שָׁם בְּתַחֲנוּנוֹת, וְנוֹתְנִים שָׁם צְדָקָה לְעֲנִיִּים. ומקור הדין הוא ממהרי"ל.

וכתב המ"ב (ס"ק כז) 'דבית הקברות הוא מקום מנוחת הצדיקים והתפלה נתקבלה שם יותר, אך אל ישים מגמתו נגד המתים, אך יבקש מהשם יתברך שיתן עליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר'.

ובפשטות הכוונה שעל יחשוב שהמת יכול לעזור לו, אלא ה' הוא בעל היכולת, והוא יעזור לו בזכות הצדיקים.

והח"א (סי' קל"ח ס"ה) כתב דברים חמורים יותר, שמי שמתפלל אל המתים הרי הוא קרוב להיות בכלל 'דורש את המתים'.

ובענין איסור דורש אל המתים נאמר בתורה (דברים יח ט-יא) 'כי אתה בא אל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך לא תלמד לעשות כתועבת הגוים ההם: לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף: וחבר חבר ושאל אוב וידעני ודרש אל המתים:

נראה מתוך הרשימה שמופיע בה אותו 'דורש אל המתים' שמדובר במשהו שקשור לכוחות הטומאה. וכך אמרו בגמ' (סנהדרין סה:) 'דורש למתים, כדתיא ודורש אל המתים זה המרעיב עצמו והולך ולן בבה"ק כדי שתשרה עליו רוח טומאה'. ופי' רש"י: (ד"ה שתשרה רוח טומאה עליו) שד של בית הקברות יהא אוהבו ומסייעו בכשפיו.

וברמב"ם כתב קצת באופן אחר (הל' ע"ז פר' יא ה"ג) 'איזהו דורש אל המתים זה המרעיב את עצמו והולך ולן בבית הקברות כדי שיבא מת בחלום ויודיעו מה ששאל עליו. ויש אחרים שהם לובשים מלבושים ידועים ואומרים דברים ומקטירין קטרת ידועה וישנים לבדן כדי שיבא מת פלוני ויספר עמו בחלום. כללו של דבר כל העושה כדי שיבא המת ויודיעו לוקה שנאמר 'לא ימצא בך מעביר' וגו' 'דורש אל המתים'.

והיינו שלפי פשוטו האיסור הוא מעין איסור כישוף שמשתמש ברוחות הטומאה או בכך שיבוא לו המת בחלום ויודיעו העתידות. וכאן הפוסקים הרחיבו את האיסור לכל בקשה מהמת או יחוס כח ויכולת למת.

והנה יש להקשות על דבריהם מדברי חז"ל המבוארים בפרשת שלח. נאמר בפס' (יג כב) 'ויעלו זה בנגב ויבוא עד חברון', פתח הכתוב בלשון רבים שעלו בנגב, וסיים בלשון יחיד. ומשמע שרק אחד מהמרגלים בא עד חברון. ומי הוא? אומרת הגמ' במסכת סוטה (לד:): 'אמר רבא מלמד שפירש כלב מעצת מרגלים, והלך ונשתטח על קברי אבות, אמר להן אבותי בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים'.

וכל מי ששם לב ללשון הגמ' רואה שמבואר שכלב התפלל אל המתים, אל האבות הק', וביקש שיבקשו עליו רחמים.

ויותר מכך שהתוס' (ד"ה אבותי) הק' 'וא"ת והאמר בפרק מי שמתו דמיתי לא ידעין מידי, ומשמע במסקנא, ואפילו אבות העולם. י"ל דע"י תפלה שזה מתפלל מודיעין להן שכך נתפלל'. והיינו שמודיעים להם בקשתו כדי שאכן יבקשו עליו רחמים. ורואים מדך שמהשמים עוזרים לו שתפלתו את המתים תתמלא, ואכן המתים יבקשו עבורו.

וכיון שכן יש לתמוה למה אסר המ"ב דב"ז. וביותר קשה, שעל דברי הרמ"א שמקורם במהרי"ל הל' ר"ה, הוסיף המג"א 'וכ"ה בגמרא', וכתב הרע"א שם דהיינו סוטה לד: והיינו שמקור דברי המהרי"ל הוא מכלל שהלך על קברי האבות, ובגמ' הרי מבואר שהתפלל אליהם שיבקשו עליו רחמים.

ובביאור הגר"א ציין מקור לדברי הרמ"א שהולכין לבית הקברות לגמרא בתענית טז. וכך אי' שם: 'למה יוצאין לבית הקברות [בתעניות], פליגי בה ר' לוי בר חמא ור' חנינא. חד אמר הרי אנו חשובין לפניך כמתים [היינו להכניע לבבם, או להודיעם שימותו אם לא יעשו תשובה], וחד אמר כדי שיבקשו עלינו מתים רחמים. מאי בינייהו איכא בינייהו קברי עכו"ם'.

הרי לנו שהולכים לקברות שהם יבקשו רחמים, ולא רק שיושיענו הקב"ה בזכותם. אלא ששם לא מבואר שאכן מבקשים מהם שיבקשו רחמים, אלא רק שהם יבקשו מעצמם רחמים עליהם.

ועוד אי' בתענית (כג:): 'רבי מני בריה [דרב יונה] הווי קא מצערי ליה דבי נשיאה, אישתטח על קברא דאבוה, אמר ליה אבא אבא הני מצערו לי, יומא חד הווי קא חלפי התם, אינקוט כרעא דסוסוטייהו עד דקבילו עלייהו דלא קא מצערו ליה' ופי' רש"י 'הווי קא חלפי. דבי נשיאה: התם. עלויה מערתא דרבי יונה: אינקוט. נדבקו בקרקע שעל גבי מערה ולא היו יכולין לזוז ממקומן'.

הרי לנו שדי היה שיודיע לאביו מה עשו לו, וכבר דאג אביו שלא שיחזרו בהם. וכאן זה עוד יותר חמור מהראשונות, שהרי לא ביקש שאביו יתפלל עבורו, אלא סתם סיפר לו מה שקרה, דכי שהוא כבר לבדו ידע כיצד לדאוג לו.

ומקור האיסור לבקש מהמתים הוא מהמהרי"ל עצמו במק"א. וכך כתב הפמ"ג (ס"ק טז) 'ועיין אליה רבה (ס"ק ל"ט) בשם מהרי"ל (הל' תענית עמ' ער) דבית הקברות מקום קדוש וטהור [והתפלה מתקבלת שם ביותר על אדמת קודש], יתכוין שה' יתן לו רחמים בזכות הצדיקים ואל ישים מגמתו נגד המתים', אלא שסיים הפמ"ג 'ובסידור מענה לשון (ספר קדום שכל ענינו הוא תפילות בבית החיים) יש תפלות מה שאומרים על הקברים, משמע קצת שמבקשים מאת הנפש שילין טוב בעדנו'.

אחר החיפוש מצאתי שהאריך בדבר בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' רצג). ושם הקשה לו השואל על דברי המהרי"ל מהגמ' בסוטה הנזכרת, והוא מאריך בתשובתו. בתחילה הוא כותב 'מלבד שכבר אמרו בירושלמי (פאה פ"ב ה"ו) והובא בתו"ט (ברכות פ"ה מ"ד) דאין למדין מן האגדות וכו'. מלבד זה מצינו בש"ס (ע"ז יז.) 'הרים בקשו עלי רחמים', ועל כרחך היינו על דרך ההפלה וצער שאין לו תשועה בארץ. והכי נמי כאן איכא למימר דהכוונה כן לרכך ולהתמוגג לבבו'.

ועוד 'וכל שכן אם נימא כמו שפירש הלבוש בסוף סימן תקע"ט [ס"ג] דהיינו שמבקשים בזכות המתים ירחם ה' עלינו, ואם כן לשון זה שפיר יש לכוון 'דהמתים יבקשו רחמים'. דהיינו זכותם יבקשו עלינו,

על ידי תפילתינו יתעורר זכותם, ופרקליטין שבראו בזכותם, הם יתעוררו על ידי תפילתינו לעמוד לנו'.

[ועוד העלה המהר"ם שיק שאלה אחרת, שאם הוא מאמין שיש כח למתים והם יכולים לעזור לו, הרי עובר בלאו של 'לא יהיה לך אלוהים אחרים'. וכמו שצעקו הקדמונים שלא להתפלל למלאכים. וע"ז הוא מיישב, שהטעם שיש כח למתים או אף לצדיק להתפלל עבור אדם אחר, הוא משום שהוא עצמו מצטער בצרתו, ועל כן הוא מתפלל שלא יבואנו אותו צער. ועל כן כשמבקש את המתים אין מייחס להם כח, וכך ביאור הדברים: 'ואם כן מבואר ומיושב, התורה לא אסרה אלא מלידת אלקות לשום נברא, אפילו למלאך, ולכן אסור להתפלל אליהם שימליצו טוב עבורינו, שבזה נותן להם כח ושררות. לא כן המתפלל על קברות הצדיקים שיתפללו בעדינו, אין נותן להם שררות בזה, אלא מודיע צערם להם שיצטערו עמו, ועל ידי זה בצערם יהיה תשועה לו שבזכותם ירחם ה', ועל כן אין לנו מקום לאסור תפילה זו'.

ואמנם בדבר זה דבריו מחודשים, שהרי מצאנו רבות שאדם יכול לבקש עבור חבירו, והאריך בדבר החזו"א באו"ח סי' קכה].

וכשנבוא לברר הסוגיא נמצא בה ערבוב. שיש בדבר שני נושאים שונים. א. האם מותר לעלות ולהתפלל בקברות או להשתטח על קברות בכלל. ב. את"ל דשרי באיזה אופן מותר להתפלל. ויש עוד נושא שהוא מיישך שייך בכל ענין, והוא ענין איסור 'דורש אל המתים'.

לשון מהר"ל בהל' תענית כך הוא: ואמר דנראה לו טעם אחר [שהולכים על הקברות בתעניות], משום דבבית הקברות מקום מנוחת הצדיקים ומתוך כך הוא מקום קדוש וטהור, והתפלה נתקבלה ביותר על אדמת קדש. והמשתטח על קברי הצדיקים ומתפלל אל ישים מגמתו נגד המתים השוכבים שם, אך יבקש מאת השם יתברך שיתן אליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר תנצב"ה. עכ"ל.

ומשמע מלשונו, חדא, שסיבת התפילה בבית הקברות הוא שהמקום מקום קדוש, וזה סגולה שתתקבל התפילה. והוסיף שלא יתן מגמתו למתים אלא להקב"ה. ולא נתבאר אם כוונתו כפשוטו ממש שאין לבקש מהמתים כלל אלא מהקב"ה. או שרק בא לאפוקי שלא יבקש מהמתים שיעשו הם בשבילו את חפצו, אבל אם מבקש שיחלו פני קל עבורו ש"ד. וגם לא הזכיר המהר"ל איסור זה של 'דורש אל המתים'.

ויש בדבר תשובה של ר' חיים פלטיאל [שהיה תלמיד חבר למהר"ם מרוטנבורג], ונד' התשו' בשו"ת מהר"ם והעתיקה הב"ח (יר"ד סוס"י ריז), וציינה הש"ך (יר"ד סי' קעט ס"ק טו). ואלו דבריו:

על הנודרים לילך לבית הקברות, קצת היה נראה כדורש אל המתים. דכלב שנשתטח על קברי אבות, התפלל לשם במקום קדושה כדי שתהא תפילתו נשמעת. וכדכתיב באברהם אל המקום אשר עמד שם, אלמא שהמקום גורם. א"נ מי שבזה את המת ולכבודו משטתח על קברו זה מצינו. אך נשים ובנ"א שאינן יודעין זה, לא ידעתי הליכתן למה. ואני רגיל לפתוח בחרטה, ויתירו להם הנדר, ויתן צדקה מה שהיה מוציא על הדרך ואח"כ יתן מה שנשער כפי שהיה טרחו והילוכו וזה יתן לצדקה וינצל מצעקה. עכ"ל.

ולכאורה הנידון בדבריו הוא על עצם העליה לקבר, ולא על נוסח התפילה. ובזה הוא אומר שאם הוא לא מייחס איזה 'כח' למת אין בדבר איסור. והב"ח לא נחלק עליו בעצם הדבר, אלא רק במה שאין למנוע בעד ההמון לעלות, אלא שהגביל הב"ח את צורת הבקשה, ושמה זה מחמת שלא ייחסו כח למת.

וכך היא צורת התשובה.

א. בתחילה רצה לאסור לעלות לקברים מכל וכל, ולא שנא אם מתפלל שם או משתטח שם או כל מה שיהיה.

ב. וטעם האיסור הוא משום לתא דלאו ד'דורש אל המתים'. ואף שעיקר הלאו נאמר בגמ' על המרעיב עצמו ולן בבית הקברות כדי שיבוא אליו רוח טומאה או שיבוא אליו המת בחלום [כ"ה ברמב"ם]. מ"מ נראה שכל אופן שהוא משתמש במתים, הרי הוא אסור מדין דרישת מתים.

ג. ואז הוקשה לו ממה שמצינו בגמרא שכלב נשתטח על קברי אבות וביקש מהם שיבקשו עליו רחמים.

ד. ותיירץ שלא בא כלב לשם להשתמש בכח המתים, אלא רק מחמת שהמקום גורם שתתקבל התפילה.

והנה לא תי' כלום על מה שכלב ביקש בקשה מהמתים, ולמה אין בזה דרישת מתים.

וצ"ל בהכרח שזה כלל לא הוקשה לו. והיינו שאם היה עומד כלב בביתו או במק"א ומבקש מאבותיו שיבקשו עליו רחמים, זה היה מותר בלא פקפוק ולא היה בזה חשש דרישת מתים, ורק מחמת שבא להתפלל על הקבר, או אז יש בדבר איסור אי לאו שכוונתו היה לגרימת המקום ולא לכח המת.

ונראה הטעם, שהבין מהרח"פ מדברי חז"ל שאיסור דרישת מתים, הוא מיישך שייך לקברות ולרוח טומאה וכדו' השורה שם. אבל תליית תקווה בנשמות וכדו' אינה בכלל האיסור. ורעיו יעידו עליו, שאיסור דרישת מתים נמצא בתורה בין שאר איסורין הדומים לו, ואלו הן: 'וְחָבַר חֵבֶר, וְשָׁאֵל אוֹב וְיִדְעֹנִי, וְדָרַשׁ אֶל הַמֵּתִים'. ושואל אוֹב וידעוני עושה מעשים בעצמות וכדו' כדי שיבואו אליו המתים, כע"ז הוא דורש את המתים שעושה מעשים ע"ח כח הטומאה של קבריהם וכדו'.

ה. ואח"כ הוסיף עוד אופן המותר אם בא לכבודו, מאחר שביזהו. שגם בזה הרי אינו משתמש בכח המתים וטומאתן וכדו'.

ו. ואז סיים שאותם שהולכים בלי שיודיעם למה, הרי מסתבר שהם רואים בעליה זו כאיזה כח שיש ביד המתים להועיל או לשנות וכדו', וא"כ הדר דינא שהם משתמשים בכח המת וטומאתו.

והעולה לדינא מדבריו, שכל שמבקש שהמת יבקש עליו רחמים, אין בדבר בשש, ואם עושה כן על קברו מחמת שהמקום גורם, ג"כ ש"ד.

והב"ח סיים על דברי מהרח"פ: מיהו כבר החזיקו במנהג זה ואין מוחה, ויש לזה סמך בספר הזוהר, ודוקא להשתטח על קברי אבות ולהתפלל לפניו ית' על כל צרה שלא תבוא בזכות אבותיו הנקברים פה וכיוצא בזה. וכבר נתקנו סדרי התפילה ומשתטחים על קברי אבות. ואין לשם מורה למנוע ולבטל מנהג זה. עכ"ל.

והיינו שאין למנוע לכל אדם להשתטח על קברים. אלא שהגביל בזה דבר אחד או שנים. שדוקא על קברי אבות [וצ"ע מה בא לאפוקי], ויתפלל לה' בזכות הצדיקים.

וצ"ע מה יענה הב"ח על נוסח תפילת כלב.

ומה מאד נפלאתי בדברי האגר"מ (או"ח ח"ה סי' מג ס"ק ו) שהביא את מח' מהרח"פ והב"ח לגבי אם מותר לבקש מהמתים או לא. שמהרח"פ אסר בזה משום דורש את המתים, והב"ח התיר. והא הדברים כלפי לא. שמהרח"פ לא אסר כלל תפילה אל המתים, אלא רק השתמשות בכח קבריהם. ואילו הב"ח אסר תפילה למתים וכמו שסיים להדיא וצע"ג.

ובספר גשר החיים (ח"ב סי' כו) האריך בדבר הרבה מדברי חז"ל והראשונים והקדמונים, ועולה שהוא דבר מצוי בדבריהם שמבקשים מהנשמות שיבקשו רחמים עלינו.

וכ"ה להדיא בזהר (אחרי דף עא.): ובשעה שהעולם צריך רחמים, והחיים הולכים ומודיעים לנפשות הצדיקים ובוכים על קבריהם, אותם שראויים להודיע להם. מה הטעם? כי שמים רצונם להדבק בנפש בנפש, אז מעוררים את נפשות הצדיקים, ומתכנסים והולכים ומשוטטים לישגי חברון, ומודיעים להם את צער העולם. וכלם נכנסים לאותו פתח גן העדן ומודיעים לרוח. ואותן רוחות שמתעטרות בגן עדן, הולכים ביניהן מלאכים עליונים, וכלם מודיעים לנשמה. והנשמה מודיעה לקב"ה, וכלם מבקשים רחמים על החיים, והקדוש ברוך הוא חס על העולם בעבורם. ועל זה אמר שלמה, ושבח אני את המתים שכבר מתו וגו'.

ומאריך שם הרבה בענין מה שהמתים מבקשים עבור החיים, ומוסיף בהמשך הדברים שם (עא:): אמר רבי ייסא, בשעה שהעולם צריך את המטר, למה הולכים אצל המתים, והרי כתוב (דברים יח) ודרש אל המתים, ואסור? אמר לו, עד כאן לא ראית כנף צפור העדן. ודרש אל המתים, דוקא אל המתים. שהם רשעי העולם שהם מעמים עובדי עבודה זרה שנמצאים תמיד עם המתים. אבל ישראל, שהם צדיקי אמת, עליהם קרא שלמה, (קהלת ד) ושבח אני את המתים שכבר מתו, בזמן אחר ולא עכשו. שכבר מתו, ועכשו הם חיים. עכ"ד.

ובמהר"ם שיק אחר שהאריך בדבר סיים: ועל כל פנים העולה מן הדברים הנאמרים, שנראה דאין איסור בתפילה זו, אפילו אם היא בקשה שימליצו טוב בעדינו. ומכל מקום דעות הפוסקים פליגי בזה, דעת מהר"ח ומהר"ל ולבוש וסייעתם סבירא להו דעיקר התפילה צריך להיות נגד ה', ובשכר אמונה זו בהשארה הנצחית, ובשכר ועונש, יקבל ה' את תפלתו. אבל דעת ספר חסידים והספר הזהר, ועל פיהם נתייסדה נוסחת התפילה של מענה לשון, דסוברים דהתפילה היא שימליצו לטובה עלינו ובעבורינו.

סוף דבר הכל נשמע, שמדברי הגמ' והראשונים נראה שיש מקום גדול לסמוך ולבקש מהמתים שיבקשו עבורו מאת השי"ת. אלא שלא ישים מגמתו שיש להם כח להועיל לו מכוחם, אלא רק מכח מה שיכולים לבקש עבורו פני קל, וגם מקום בית הקברות גורם שתתקבל תפילתו.

אלא שחזקו עלינו דברי המ"ב להלכה שאסר תפילה אל המתים, וצ"ע.